

De opvoedparadox

Over de ouder als tuinman of timmerman

Alison Gopnik

UITGEVERIJ NIEUWEZIJD'S

Oorspronkelijke titel: *The Gardener and the Carpenter – What the New Science of Child Development Tells Us About the Relationship Between Parents and Children*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2016.

Alle rechten voorbehouden.

Uitgegeven door: Uitgeverij Nieuwezijds, Amsterdam

Vertaling: Diederik Wouterlood, Utrecht

Zetwerk: CeevanWee, Amsterdam

Omslag: Studio Jan de Boer, Amsterdam

© Alison Gopnik, 2016

© Nederlandse vertaling: Uitgeverij Nieuwezijds, 2017

ISBN 978 90 5712 313 9

NUR 770

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband, elektronisch of op welke andere wijze ook en evenmin in een retrieval system worden opgeslagen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Hoewel dit boek met veel zorg is samengesteld, aanvaarden schrijver(s) noch uitgever enige aansprakelijkheid voor schade ontstaan door eventuele fouten en/of onvolkomenheden in dit boek.

Inhoud

<i>Inleiding: De opvoedparadoxen</i>	11
Van 'opvoeder zijn' naar 'ouder zijn'	16
De paradoxen	18
De liefdesparadoxen	19
De leerparadoxen	20
Het unieke van de kindertijd	24
De kindertuin	25
<i>1 Waarom het opvoedmodel niet deugt</i>	29
Hulde aan de wanorde	33
De ideeën die in onze plaats sterven	37
Exploreren versus exploiteren	37
Beschermende ouders	42
<i>2 De evolutie van de kinderjaren</i>	44
Twee beelden	44
Meer dan alleen speculeren	48
De onrijpheidparadox	52
Leren, cultuur en terugkoppelingen	57
Variabiliteit: de onbekende onbekenden	60
Terug naar het opvoedmodel	61
<i>3 De evolutie van de liefde</i>	63
Paarvorming: een ingewikkelde kwestie	66
Soorten liefde	73
Oma's	76

Hulpouders 79
De toewijdingspuzzel 81
Waar toewijding uit voortkomt 87
De prijs van toewijding 89
Liefde en opvoeden 90

4 Leren door te kijken 92

Kleine toneelspelers 94
De mythe van de spiegelneuronen 96
Het ontstaan van imitatie 99
Leren hoe de wereld in elkaar zit 100
Wanneer kinderen het beter doen dan volwassenen 105
Overimitatie 107
Rituelen 110
Imitatie in verschillende culturen 113
Samen dingen doen 114

5 Leren door te luisteren 117

Leren van wat anderen zeggen 118
Zeker zijn van jezelf 120
Wie geloof je? 121
Verhalen vertellen 125
Vraag en antwoord 131
Waarom-vragen: waarom? 134
De essentiële kwestie 137
De kerel het laten uitzoeken 144

6 Reden om te spelen 147

Ravottende ratten 150
Overall induiken 153
Klikkralen en Karl Popper 156
Fantasie 159
Bayesiaanse baby's 161
Anderen begrijpen 165
Dansende robots 167
Verder kijken dan Miss Havisham 169

7 <i>Opgroeien</i>	175
Leertijd	179
Schoolse vaardigheden	183
Anders denken	185
Aandachtstekortstoornis	188
Onderwijs en leren	190
Leren op het schoolplein	192
De twee adolescentiesystemen	195
8 <i>De toekomst en het verleden: kinderen en technologie</i>	204
Het lezende brein	209
De wereld van de beeldschermen	214
De Hof van Eden en <i>Mad Max</i>	215
De technologische ratel	217
Het web als wereldstad	220
Wat kun je doen?	222
9 <i>De waarde van kinderen</i>	224
Persoonlijke banden en overheidsbeleid	230
Geldkwesties	231
Oude en jonge mensen	236
Werk, spel, kunst en wetenschap	239
Conclusie	241
Noten	245
Literatuur	253
Dankwoord	273
Index	275
Over de auteur	287

Inleiding

De opvoedparadoxen

Waarom zou je vader of moeder willen zijn? Voor een kind zorgen eist veel van je en het is een uitputtende bezigheid, maar niettemin geeft het de meesten van ons ook diepe voldoening. Waarom? Wat maakt het allemaal de moeite waard?

Op die vraag antwoorden vaders en moeders uit de middenklasse tegenwoordig vaak dat je als opvoeder iets kunt *doen*. Opvoeden is een doelgericht werkwoord dat suggereert dat het om een taak gaat, een soort baan. Het doel is dat je van je kind op de een of andere manier een beter, tevredener of succesvoller volwassen mens maakt – beter dan anders het geval was geweest, of (maar dan fluisteren we even) beter dan de kinderen van de burens. De juiste opvoeding zal het juiste soort kind opleveren, dat uiteindelijk tot het juiste soort volwassene zal uitgroeien.

Natuurlijk gebruiken mensen het woord ‘opvoeden’ simpelweg om aan te geven wat ouders in de praktijk doen. Maar veel vaker, vooral de laatste tijd, betekent opvoeden iets wat ouders zouden *moeten* doen. In dit boek wil ik beargumenteren dat dit normatieve beeld van opvoeden fundamenteel misplaatst is, niet alleen vanuit wetenschappelijk, filosofisch en politiek perspectief, maar ook vanuit mijn persoonlijke visie. Het leidt tot een verkeerd inzicht in hoe ouders en kinderen feitelijk denken en handelen, en is evenzeer misplaatst als visie op hoe ze zouden behoren te denken en handelen. In feite heeft het het leven voor kinderen en hun ouders slechter gemaakt, niet beter.

Het opvoedidee is zo wijdverbreid en verleidelijk dat het wellicht vanzelfsprekend, onweerlegbaar en juist lijkt. Maar ouders, onder

wie in elk geval de ouder die dit boek aan het schrijven is, die de aantrekkingskracht van het opvoedmodel ervaren, voelen tegelijkertijd ook – zij het vaak op een nog niet uitgekristalliseerde manier – dat er iets mis mee is.¹ We maken ons zorgen dat onze kinderen het niet goed genoeg doen op school en tegelijkertijd dat ze lijden onder de druk om het goed te doen op school. We vergelijken onze kinderen met de kinderen van onze vrienden en schamen ons dan dat we dat doen. We lezen een artikel waarin een nieuw opvoedrecept wordt opgehemeld of juist afgekraakt en zeggen vervolgens, misschien net iets te hard, dat we uiteindelijk toch op ons gevoel zullen afgaan.

Werken om een bepaald resultaat te bereiken is op heel wat gebieden *wel* een goed model. Het is geknipt voor timmerlieden, schrijvers en zakenmensen, want je kunt beoordelen of je een goede timmerman, auteur of directeur bent aan de hand van de kwaliteit van je meubilair, je boeken of je winst. Opvoeden zou volgens het opvoedmodel ook zo gaan: een ouder is een soort timmerman, alleen is het doel in dit geval niet de productie van een bepaald product (zoals een stoel), maar van een bepaald type mens.

Op het werk leidt deskundigheid tot succes. Volgens het opvoedmodel zouden er bepaalde methoden bestaan – specifieke vakkennis – die ouders kunnen verwerven. Deze methoden kunnen hen helpen bij het verwezenlijken van hun doel: het vormgeven van de levens van hun kinderen. En er is een hele bedrijfstak die precies die expertise belooft aan te leveren. De categorie ‘opvoeden’ bij Amazon omvat momenteel zo’n zestigduizend zelfhulpboeken.

Uiteraard geven veel boeken over opvoeden gewoon praktische adviezen aan ouders. Maar nog veel meer boeken suggereren dat ouders, als ze maar de juiste methoden hanteren, een wezenlijk verschil kunnen maken in hoe het kind uiteindelijk volwassen wordt.

Het opvoedmodel tref je echter niet alleen aan in boeken die je vertellen hoe je moet opvoeden. Het heeft ook grote invloed op hoe mensen in het algemeen over de ontwikkeling van kinderen denken. Ik ben ontwikkelingspsycholoog – ik probeer erachter te komen hoe kinderen denken en waarom ze dat zo doen. Maar desondanks kwam bijna iedereen die me interviewde over de wetenschap van de kinderjaren wel met een vraag over wat ouders zouden moeten doen

en wat de langetermijnevolgen daarvan zouden zijn.

Verder is het opvoedidee een grote bron van leed voor ouders – en dan vooral voor moeders. Het is een van de dingen die voortdurend de strijd (de zogeheten *mommy wars*) aanwakkert tussen werkende moeders en moeders die thuisblijven. Als je het idee accepteert dat opvoeden een soort werk is, dan moet je kiezen tussen dat soort werk en andere soorten werk (zoals, bijvoorbeeld, werk). Vooral moeders gaan oeverloos in de verdediging en betwijfelen constant of het mogelijk is om zowel succesvol ‘op te voeden’ als succes te hebben in een baan buitenshuis, en voelen zich gedwongen te kiezen tussen het bagatelliseren van het belang van het moederschap en het opgeven van hun carrière. Vaders hebben overigens met dezelfde dilemma’s te maken, nog intenser zelfs, omdat hun dilemma’s veel minder worden erkend.

Gedeeltelijk als gevolg daarvan is er een tegenstroming ontstaan die de waarde van het ouderschap sterk relativeert – vandaar alle wrange memoires waarin vrouwen enigszins beschroomd hun ambivalente gevoelens ten aanzien van het moederschap bekennen. Immers, als opvoeden inhoudt dat je een soort werk doet dat erop is gericht om een goede volwassene af te leveren, dan is het beslist een hondenbaan – lange werkdagen, geen salaris, geen gunstige arbeidsvoorwaarden en veel zwaar tilwerk. Bovendien heb je twintig jaar lang geen idee of je het wel goed doet, wat zo’n baan op zichzelf al zenuwslopend zou maken en je een schuldgevoel zou bezorgen. Maar als het niet een soort werk is, waarom doen we het dan? Als het doel niet is om een bepaald type volwassene te creëren, wat is het doel dan wel?

Ik ben zelf een van die bezorgde werkende ouders uit de middenklasse en mijn hele leven heb ik zowel de aantrekkingskracht van het opvoedmodel als de weerstand ertegen ervaren. Mijn drie zoons zijn allemaal volwassen, redelijk gelukkig en succesvol, en krijgen nu zelf kinderen. Maar ik heb ook gemerkt dat ik voortdurend naging wat mijn verantwoordelijkheid – of verdienste? – was voor de hoogte- en dieptepunten van hun leven. Was ik overbezorgd toen ik mijn jongste zoon elke dag naar school bracht toen hij acht jaar was? Of onachtzaam toen ik dat na zijn negende niet meer deed? Ik wilde dat mijn kinderen hun eigen weg zouden volgen en hun eigen talenten

zouden ontdekken. Maar had ik erop moeten blijven aandringen dat mijn oudste zijn school afmaakte in plaats van te proberen muzikant te worden? Ik vond – en dat vind ik nog steeds – dat goede openbare scholen voor alle kinderen het beste zijn. Maar had ik, toen mijn twee oudste kinderen het moeilijk hadden op de plaatselijke openbare school, ze toen niet naar een luxe particuliere school moeten sturen, zoals ik met mijn jongste zoon heb gedaan? Had ik mijn jongste zoon moeten dwingen zijn computer uit te zetten en te gaan lezen of had ik hem moeten laten leren programmeren? Hoe had ik ervoor kunnen zorgen dat mijn ‘begaafde’ middelste zoon veel vrije tijd had om te spelen, én zijn huiswerk maakte, én tegelijkertijd op hoger niveau privélessen wiskunde volgde, én naar balletles ging? En het allermoeilijkste: ik lag in scheiding in de periode dat mijn jongste kind eindexamen deed. Had ik dat eerder of later moeten doen of helemaal niet?

Ook met mijn professionele ervaring en kennis van de ontwikkelingspsychologie ben ik niet dichter bij een antwoord gekomen dan andere mensen. Ik vermoed, terugkijkend op mijn bijna veertig jaar ouderschap, dat het antwoord luidt dat dit simpelweg de verkeerde vragen zijn.

Misschien sta je, denkend aan je eigen ervaringen als ouder, sceptisch tegenover opvoeden. Maar ook als je dieper nadenkt over andere ouders en kinderen, bevredigt het opvoedmodel niet. Per slot van rekening zijn de leden van mijn generatie, de zorgeloos opgegroeide, welvarende babyboomers, niet echt een verbetering te noemen ten opzichte van onze ouders, die in de crisisjaren en de oorlog opgroeiden. Bovendien kennen we allemaal wel mensen die een verschrikkelijke jeugd hadden, maar desondanks opgroeiden tot prima volwassenen en zelf liefdevolle ouders werden. En we hebben verhalen gehoord over goede ouders met kinderen die uiteindelijk doodongelukkig werden.

Ouders van kinderen die nooit de volwassenheid zullen bereiken, zijn wel het meest veelzeggende, hartverscheurende tegendeel van opvoeders. In 2011 schreef Emily Rapp een veelgelezen, diep ontroerend artikel over haar zoontje Ronan.² Ze wist dat hij voor zijn derde verjaardag zou overlijden aan de ziekte van Tay-Sachs. Voor de intensiteit van de liefde die ze voor hem voelde, maakte dat

geen verschil. Haar zoon zou niet eens volwassen worden, en toch voelen we dat Emily Rapp en mensen zoals zij de meest aangrijpende voorbeelden zijn van wat het betekent om ouder van een kind te zijn.

Is het belangrijk dat we uitzoeken waarom het de moeite waard is om vader of moeder te zijn? Gepieker over ouderschap en het grootbrengen van kinderen wordt vaak verbannen naar de lifestyle-rubrieken en de mamablogs. Maar in dit boek zal ik aangeven dat deze dagelijkse zorgen oprechte en diepgaande aspecten van het menselijk bestaan uitdrukken – spanningen die zijn ingebouwd in wie we als mensen zijn. Vanuit biologisch perspectief is onze uitzonderlijk lange en hulpeloze menselijke kindertijd, en de daarmee gepaard gaande enorme investering in kinderen, een cruciaal deel van wat ons menselijk maakt. Wat heeft die investering voor zin? Waarom ontwikkelde die zich?

Uitzoeken waarom het de moeite waard is een ouder te zijn, is niet alleen een persoonlijke of biologische kwestie, maar ook een sociale en een politieke. In de geschiedenis van de mens is de zorg voor kinderen nooit uitsluitend de taak van biologische moeders en vaders geweest. Van meet af aan was het al een hoofdzaak in elke gemeenschap van mensen. Dat geldt nog steeds. Onderwijs, bijvoorbeeld, is gewoon een wat ruimere opvatting van de zorg voor kinderen.

De manier waarop we voor kinderen zorgen is in de loop der tijd veranderd, net zoals andere sociale gebruiken veranderden, en zal in de toekomst blijven veranderen. Als we over die veranderingen goede beslissingen willen nemen, zullen we om te beginnen zorgvuldig moeten bedenken waar het bij de zorg voor kinderen om draait. Hoe dient de peuterschool eruit te zien? Hoe kunnen we het basisonderwijs hervormen? Wie moeten er beslissingen nemen over het welzijn van een kind? Hoe dienen we om te gaan met nieuwe technologieën? Voor kinderen zorgen is zowel een politiek als een wetenschappelijk als een persoonlijk onderwerp en de spanningen en paradoxen duiken zowel op grotere als op kleinere schaal op.

Er moet een manier zijn om over kinderen na te denken die uitstijgt boven ‘hoe je moet opvoeden’ aan de ene kant en wrange ervaringsverhalen aan de andere. Misschien helpt het als we uitgaan van

een langetermijnvisie, zoals die door de wetenschap en de filosofie wordt aangeboden. Maar ik ben onlangs oma geworden en wellicht kan *díe* zienswijze een zelfs nog beter perspectief aanreiken. Als oma verkeer je in een positie dat je een wat empathischer soort afstand kunt nemen, zowel van de fouten en de triomfen van de jonge moeder die je ooit was (en die deze twee toen niet uit elkaar kon houden) als van de problemen waarmee je kinderen als ouders kampen.

Zodoende is dit boek het product van een oma die zowel wetenschapper als filosoof is – een *bubbe*, zou mijn eigen joodse oma hebben gezegd – maar dan wel een bubbe aan de universiteit van Berkeley, een bubbe die een laboratorium runt dat onderzoek doet naar cognitie en wetenschappelijke artikelen schrijft over filosofie, tussen de bedrijven door verhalen uit de oude doos vertelt en pannenkoeken bakt. Omawetenschappers en omafilosofen zijn in het verleden altijd dun gezaaid geweest, dus kan de combinatie van beide visies ons wellicht de waarde helpen inzien van ouderschap, op een manier die heel wat verder gaat dan opvoeden.

Van ‘opvoeder zijn’ naar ‘ouder zijn’

Als het opvoedmodel het verkeerde model is, wat is dan het juiste model? Het woord ‘ouder’ is geen werkwoord, het is geen vorm van werk, het is niet gericht op het doel een kind te boetseren tot een bepaald soort volwassene, en dient daar evenmin op gericht te worden. Ouder zijn – zorgen voor een kind – betekent eerder dat je deel uitmaakt van een diepgaande en unieke menselijke relatie en dat je verwikkeld bent in een bepaald soort liefde. Werk staat in het menselijk leven centraal; we zouden niet zonder kunnen. Maar zowel Sigmund Freud als Elvis Presley heeft opgemerkt, in elk geval apocrief, dat werk *en* liefde de twee dingen zijn die het leven de moeite waard maken.

De bijzondere liefde die met de zorg voor kinderen samengaat, blijft niet beperkt tot biologische moeders en vaders, maar omvat alle mensen die voor kinderen zorgen (en die ik in dit boek gewoon verzorgers zal noemen). Sterker nog, deze zorg is een vorm van liefde die mogelijk deel uitmaakt van het leven van ons allemaal.

We erkennen het verschil tussen werk en andere relaties, andere soorten liefde. Echtgenote zijn is niet ‘het beroep van vrouw uitoefenen’, een vriend zijn is niet ‘het beroep van vriend uitoefenen’, zelfs niet op Facebook, en we zijn niet beroepshalve het kind van onze moeders en vaders. Toch zijn deze relaties wezenlijk voor wie we zijn. Elk mens dat een volledig bevredigend leven leidt, gaat op in zulke sociale relaties. En dit is niet zomaar een filosofische waarheid die voor mensen geldt, maar een waarheid die diepge worteld is in onze biologie.

Praten over liefde, vooral over de liefde van ouders voor kinderen, klinkt misschien sentimenteel en zoet, en ook simpel en voor de hand liggend. Maar net als alle menselijke relaties maakt liefde voor kinderen deel uit van ons gewone levenspatroon – het is alomtegenwoordig, onontkoombaar en op de achtergrond van alles wat we doen. En tegelijkertijd is liefde voor kinderen razend gecompliceerd, variabel en zelfs paradoxaal.

We kunnen proberen beter lief te hebben zonder liefde op te vatten als een soort werk. We zeggen weleens dat we ons best doen om een goede echtgenote of echtgenoot te zijn, of dat het belangrijk voor ons is om een goede vriend of een beter kind te zijn. Maar ik zou het succes van mijn huwelijk niet willen evalueren door te meten of het karakter van mijn echtgenoot is verbeterd sinds we in het huwelijk traden. Ik zou de kwaliteit van een oude vriendschap niet willen evalueren door na te gaan of mijn vriendin gelukkiger of succesvoller is geworden sinds we elkaar voor het eerst ontmoetten – we weten immers dat de kwaliteit van een vriendschap vooral duidelijk wordt in tijden van tegenspoed. Niettemin is dit het impliciete beeld van opvoeden – dat jouw kwaliteiten als ouder kunnen worden beoordeeld, en zelfs moeten worden beoordeeld, door te kijken naar wat voor kind je voortbrengt.

Als ouder zijn, vooral ouder zijn van jonge kinderen, een nogal vreselijk soort werk is, dan is het een nogal geweldige soort liefde, in elk geval voor de meesten van ons. De liefde die we voor jonge kinderen voelen en de liefde die ze voor ons voelen is tegelijkertijd onvoorwaardelijk en intiem, moreel diepgaand en sensueel direct. De belangrijkste beloningen die je als ouder krijgt, zijn niet de rapporten en medailles van je kinderen, en zelfs niet hun eindexamen of